

УДК 343.98:159.98

Петрова Ірина Анатоліївна,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
м. Харків, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1652-6715>

e-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

Богомолів Олексій Олексійович,

кандидат технічних наук, докторант

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8297-2708>

e-mail: Bogomolov.dok@gmail.com

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

На сьогодні використання поліграфа під час проведення судових психологічних експертиз у межах розслідування правопорушень різних категорій, зокрема передбачених ст. 191 КК України, є вельми розповсюдженою практикою як в Україні, так і за її межами. Це сформувало підґрунтя для прийняття внутрішніх відомчих нормативно-правових актів щодо регулювання його застосування. Потреба у прийнятті нормативно-правових актів із законодавчого регулювання застосування поліграфа обумовлена усвідомленням практичної цінності його використання, однак виникають і питання стосовно доцільності його застосування.

Зауважимо, що практика використання поліграфа як методу обстеження, перевірки та експертизи, що була впроваджена у США і знайшла застосування в діяльності правоохоронних

органів, набула поширення в країнах Північної та Латинської Америки, Європи, Азії. Науковцями, залежно від рівня нормативно-правового регулювання використання поліграфа, країни у міжнародному просторі об'єднано у такі групи:

- країни без чіткого нормативного врегулювання використання поліграфа (Латвія, Естонія, Сінгапур, Фінляндія, Японія);

- країни, де використання поліграфа має чітке нормативне врегулювання через окремий закон (США, Литва та Молдова);

- країни, де застосування поліграфа регламентується окремими правовими нормами закону, що визначає широке коло суспільних відносин (Індія, Північна Македонія, Польща, Туреччина, Сербія, Словенія, Канада, Угорщина, Чорногорія);

- країни, де використання поліграфа регулюється підзаконними нормативно-правовими актами (Велика Британія, Бельгія, Болгарія, Ізраїль, Південна Корея, Чеська Республіка) [1, с. 256–262; 2, с. 69].

В Україні використання поліграфа також регулюється нормативно-правовими актами: окремими підзаконними актами, наказами, відомчими інструкціями тощо [3, с. 28–34]. Зауважимо, що впровадження досліджень на поліграфі у практичну діяльність супроводжувалось прийняттям відомчих нормативно-правових актів у системі МВС України, Міністерства доходів і зборів України, ДБР, Офісу Генерального прокурора України, що стало важливим кроком використання поліграфа в діяльності правоохоронних органів.

Сучасні психологічні дослідження з використанням поліграфа в Україні набули поширення в різних напрямках, зокрема: застосування поліграфа в кадровій роботі та під час проведення судових психологічних експертиз у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Слід наголосити, що результати таких експертиз стають джерелами доказів у кримінальних провадженнях чи засобами доказування у цивільних та господарських справах [2, с. 70]. Однак на сьогодні

в Україні не існує єдиного нормативно-правового акта, що дозволив би регулювати використання поліграфа, а також отримання дозволу або ліцензії на його придбання та застосування. Про це свідчить переважно відомчий характер і досить фрагментарне правове регулювання цього питання.

Водночас акцентуємо, що перевірка на поліграфі є цілком добровільною процедурою, тому кожне дослідження може бути проведене тільки з дотриманням низки вимог, зокрема:

- за наявності письмової згоди, що завірена підписом підекспертної особи;
- поліграф, на якому проводять тестування, має бути сертифікованим і відповідати ДСТУ для поліграфів;
- методики, що застосовують під час тестування, мають бути чітко регламентованими.

Такі вимоги передбачені Конституцією України: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям» (ст. 28 Конституції) [4], ця вимога є провідним принципом у проведенні будь-яких досліджень стосовно обстежуваної особи.

Важливими є й інші вимоги до організації проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа під час кримінального провадження, оскільки проведення психологічного дослідження з використанням поліграфа завжди передбачає психологічний вплив на підекспертну особу. Однією з вимог є наявність офіційного документа єдиного зразка, що підтверджує наявність у поліграфолога відповідної спеціальної освіти та практичних навичок. Основним обов'язком поліграфолога є дотримання законодавства України та морально-етичних норм. Інша вимога стосується експертних методик, які мають бути регламентовані законодавством.

Внесення змін до наказу Міністерства юстиції України [5] офіційно затвердило можливість використання поліграфа в судовій експертизі, що дозволило підвищити рівень достовірності та об'єктивності висновку експерта. Учасники

судових проваджень мають чітке розуміння щодо дії чинних нормативно-правових актів і законів, які у правовому полі регламентують проведення судових психологічних експертиз із застосуванням поліграфа.

Результати аналізування чинних нормативно-правових актів, які регулюють використання поліграфа під час проведення судових психологічних експертиз, дозволяють стверджувати, що відомчі накази та розроблені на їх основі інструкції впорядковують застосування поліграфа лише в окремих службах і відомствах і не враховують як морально-етичні аспекти цього процесу загалом, так і діяльності поліграфолога зокрема. Наведене формує нагальну потребу у розробці єдиного нормативно-правового акта, що встановить вимоги до всіх осіб, які проводять дослідження з використанням поліграфа, з обов'язковим дотриманням цих вимог на добровільній основі, а також міститиме кодекс етики поліграфологів. Необхідність прийняття такого нормативно-правового акта обумовлена прогалинами вітчизняного законодавства, що регулює діяльність, пов'язану з використанням поліграфа.

Висновки. Наведене вище дозволяє стверджувати, що в Україні відсутній єдиний правовий підхід щодо регулювання застосування поліграфа в різних сферах діяльності, включаючи суб'єктів та об'єкти дослідження й порядок проведення подібних досліджень, зокрема в межах судової психологічної експертизи. Констатовано, що на сьогодні проведення досліджень із використанням поліграфа регулюється окремими підзаконними актами, наказами та відомчими інструкціями, чого явно недостатньо для забезпечення комплексного врегулювання проведення досліджень із застосуванням поліграфа. Переконані, що розроблення та прийняття єдиного нормативно-правового акта забезпечить ефективне застосування поліграфа під час проведення судових психологічних експертиз та коректне використання результатів досліджень, отриманих за його допомогою.

Список джерел посилання:

1. Мовчан Д. А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 5. С. 256–262.
2. Градун С. А. Правова регламентація використання поліграфа в секторі безпеки і оборони України. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. Випуск 3 (7). 2024. С. 67–80. DOI 10.32782/cuj-2024-3-8.
3. Мотлях О. І. Поліграфологія : підручник. Київ : Освіта України, 2022. 550 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5: наказ Мін'юсту України від 27.07.2015 р. № 1350/5. URL: <https://minjust.gov.ua/news/47479>.